

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU: M. MEŠŠA: Vývoj a niektoré spoločenské determinenty individuálnej výstavby na hornom Šariši (1900-1995)
O. DANGLOVÁ: Kreativita a kultúrny kontext
A. BEDNÁR: Slovenská balada
E. KREKOVIČOVÁ: Koexistencia etník versus akulturácia v spevnosti Slovákov v Maďarsku
I. BENČÍKOVÁ: Linguistic identity in the pre-literary period Slovakia

Na obálke:

1. strana: I. Turkovičová: Chudobná ženička. "Tu je znázornená ženička, ako predáva sliepky. Takéto ženičky bolo vidno v Piešťanoch na trhoch. Táto je smutná, osamotená vdova. Vonku je chladná jeseň, opadané vŕby. Ženička je stratená medzi panelákmami."

K článku O. Danglovej: Kreativita a kultúrny kontext

Preklady Martin Styán

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of *Slovenský národopis* you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
Slovakia

Electronic version accessible via Internet

URL://www.savba.sk/logos/journals/ap/narhome.html

HLAVNÝ REDAKTOR

Milan Leščák

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Lubica Droppová, Božena Filová, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Martin Mešša, Ján Mjartan, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

Slovenský
národopis

Slovenský národopis

ČASOPIS ÚSTAVU ETNOLÓGIE SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VYDAVATELSTVO SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r.o.

BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

M e š š a, Martin: Vývoj a niektoré spoločenské determinanty individuálnej výstavby v regióne horného Šariša (1900-1995)..... 5

D a n g l o v á, Oľga: Kreativita a kultúrny kontext 45

B e d n á r, Alfonz: Slovenská balada: Látky slovenskej tradičnej balady 63

K r e k o v i č o v á, Eva: Koexistencia etník versus akulturácia v spevosti Slovákov v Maďarsku 74

B e n č í k o v á, Ivona: Linguistic identity in the pre-literary period Slovakia (Jazyková identita v predliterárnom období na Slovensku) 79

DISKUSIA

Rozhovor s Prof. PhDr. Viliamom Marčkom, CSc. (Milan L e š č á k) 96

VYHRADENÉ PRE

Soňu Kovačevičovú 104

MATERIÁLY

M a r č o k, Viliam: O postmodernosti jednej ľudovej piesne 113

ROZHĽADY-SPRÁVY-GLOSY

Za Doc. PhDr. Emíliou Horváthovou, DrSc. (Milan L e š č á k) 116

K jubileu Dr. Juraja Langerá (Soňa Š v e c o v á) 118

Európske centrum pre tradičnú kultúru (Zita Š k o v i e r o v á) 120

Konferencia "Život a kultura etnických minorít a malých skupín" (Hana H l ô š k o v á) 122

"Nationalismus und Regionalismus in der Volksmusik und in der Volksmusikforschung" (Eva K r e k o v i č o v á) 125

Konferencia "Ke dejinám slovesnej folkloristiky" (Jolana D a r u l o v á) 126

Cesty etnografického múzejníctva (Mária H a l m o v á) 127

Ludový odev a scéna (Juraj Z a j o n c) 128

Kultúra a náboženstvo predkolumbovskej Mezoameriky (Zora V a n o v i č o v á) 129

RECENZIE-ANOTÁCIE

M. Eliade: Dejiny náboženských predstáv a ideí I. (Zuzana B e ň u š k o v á) 130

Gubernální sbírka písni a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z r. 1819 (Eva K r e k o v i č o v á) 130

Z. J. Przerembski: Style i formy melodyczne polskich pieśni ludowych (Hana U r b a n c o v á) 132

Přeznamenie paradygmatu (Sylvia D i l l e n b e r g e r o v á) 134

J.-P. Liégeois: Cigáni, Rómovia, kočovníci (Zuzana K u m a n o v á) 135

R. Irša - M. Procházková: Habáni vo Veľkých Levároch (Andrea G a l v á n k o v á) 136

Pedagogická revue (Peter S l a v k o v s k ý) 137

B. Lautenbach: Großstadtmenschen (Peter S a l n e r) 138

Vlastivedné bibliografie Podunajského múzea v Komárme (Z u z a n a B e ň u š k o v á) 139

Anotácie

CONTENTS

STUDIES

- M e š š a, Martin: Development and some social determinants of individual building in Upper Šariš (1900-1995)..... 5
D a n g l o v á, Oľga: Creativity and cultural context..... 45
B e d n á r, Alfonz: The Slovak ballad: Subjects of the traditional Slovak ballad 63
K r e k o v i č o v á, Eva: Co-existence of ethnien versus acculturation in song repertoire of the Slovaks in Hungary..... 74
B e n č i k o v á, Ivona: Linguistic identity in the pre-literary period Slovakia..... 79

DISCUSSION

- Interview with Prof. Dr. Viliam Marčok, CSc. (Milan L e š č á k)..... 96

RESERVED FOR

- Soňa Kovačevičová..... 104

MATERIALS

- M a r č o k, Viliam: About the postmodernity of one folk song..... 113

HORIZONS-NEWS-GLOSSARY

- An obituary for Doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc. (Milan L e š č á k) 116
The anniversary of Dr. Juraj Langer (Soňa Š vecová) 118
The European Centre for Traditional Culture (Zita Š kovierová) 120
Conference: The Life and Culture of Ethnic Minorities and Small Groups (Hana H l ô š k o v á) 122
"Nationalismus und Regionalismus in der Volksmusik und in der Volksmusikforschung" (Eva K r e k o v i č o v á) 125
"Towards the history of folkloristics Conference"(Jolana D a r u l o v á) 126
The directions of ethnographic museum work (Mária H a l m o v á) 127
Folk costume and the Stage (Juraj Z a j o n c) 128
Culture and religion of Pre-Columbian Mesoamerica (Zora V a n o v i č o v á) 129

BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS

KREATIVITA A KULTÚRNY KONTEXT

(Portréty štyroch tvorcov)

OLGA DANGLOVÁ

*Olga Danglová, CSc., Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava,
Slovakia*

The study presents portraits of four creative artists, the creative efforts of whom moved on the boundary between amateur and naive expression. The world of each of them is different, conditioned by different creative imagination, mechanisms of perception, mental dispositions, emotional experiences. It springs from different world views or evaluations of the surroundings. Each of the protagonists emphasizes a certain content or means of expression special to him. He chooses his individual iconosphere. From the ethnological point of view, it is stimulating to trace the links between the artist and the cultural context to which he is assigned.

Vizuálne formy, prejavy kreativity sa v dnešnej dobe rozvinuli do množstva podôb profesionálneho a neprofesionálneho charakteru, zárobkovej a záujmovej činnosti, reprodukovanej výroby či spontánnej tvorby. Tvoria kaleidoskopický celok našej ikonosféry, v ktorom nájdeme vedľa vyzdvihovania i potláčanie vokus, vedľa zdôrazňovania originality a výnimočnosti i uprednostňovanie všednosti, každodennosti a triviálnych kontextov. Z celého tohto eklektického záberu, zahrnujúceho všetky prejavy kreativity od tzv. vysokého umenia, cez masové umenie, populárne umenie, výhonky ľudového umenia, naivné umenie až po gýč, nie je jednoduché separovať jeden jav, náležite ho objasniť a kvalifikovať.

Tradične orientovaná umenoveda a umelecká kritika sa napokon takému eklekticizmu bráni. Takmer programovo sa nezaujíma o výtvory masového umenia, populárneho umenia, napokon i ľudového umenia, nehovoriac o gýči s odôvodnením, že ide o psedohodnoty, diletantizmy, imitácie, degenerované prejavy neumenia. Deliaca čiara medzi umením a neumením, kategoricky hodnotiaci oddeľujúca sféry kultúry a prejavy, ktoré patria do umenia, alebo nie, je pre umenovedcov zásadná a podmieňuje i charakter bádateľskej interpretácie.

Etnológia a napokon i niektoré prúdy v súčasnom estetickom bádaní sa odkláňajú od takejto prísnej kategorizácie. Zaujímajú sa o celé široké spektrum kreativity, o rozmanité podoby tvorby, od tých, ktoré sú prejavom izolacionizmu, uspokojujúceho len samotného aktéra, až anachronizmu vzhľadom k obklopujúcemu prostrediu, jestvujú akoby nezávisle od zmien prebiehajúcich v kultúre a spoločenstve, jej pohľadov, spôsobov hodnotenia (niektoré prejavy naivného umenia, umenie duševne chorých), až po produkciu orientovanú komerčne, prispôsobujúcu sa očakávaniam a predstavám konzumentov (produkcia darčekových predmetov v "ľudovom štýle", tzv."turistiké" alebo "letiskové" umenie). Očividný

je príklon k voľnejšiemu chápaniu kritéria formy, k uznaniu rôznych perspektív tvorby - tzv. estetika utváraná zdola (podľa M. Czerwionskiego).¹

Formy nešikovné, triviálne, nechtiac svedčiace o fažkosti zápasu s téhou a vyjadrovacími prostriedkami, alebo naopak mechanické repliky sú pre takto orientovaných bádateľov rovnako hodné záujmu ako unikátne diela. V tomto kontexte potom nadobúda význam tvrdenie, že škaredé môže byť pekné a každý môže byť tvorca.²

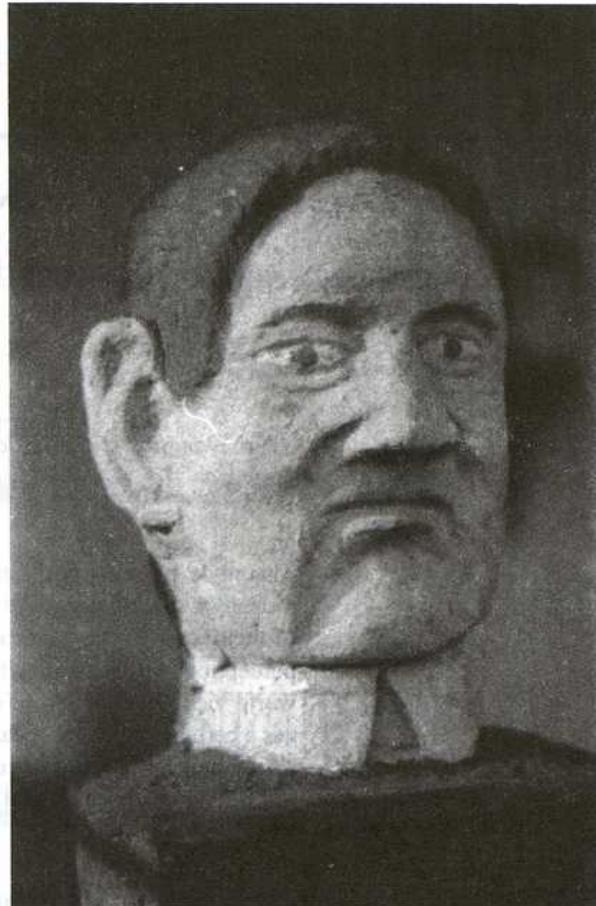
Podstatné pre antropológa umenia je, že tieto formy sú vyjadrením potreby tvorby, ktorá patrí k základným vlastnostiam človeka, je výrazom jeho životnej sily, je stále prítomná, i keď akoby z času na čas mizla pod povrchom, aby sa však potom vynorila na iných, nových miestach.³

Vo svojej štúdie by som chcela poukázať na tie formy výtvarnej produkcie, ktoré nepatria ani k vysokému ani k masovému či populárному umeniu, smerujú viac ku kategórii naivného umenia. Patria k druhom výpovedí skôr atypicky individuálnym, než charakterizujúcim, reprezentujúcim celok kultúry v jej vizuálnych či komunikatívnych aspektoch. Dalo by sa teda nametať, prečo by sa mal takýto druh výpovede, voči kultúrnej situácii marginálnej, stať predmetom záujmu etnológa. V skutočnosti je takáto otázka na mieste. Naivný tvorca je často nezávislý od sociokultúrnych zmien, od názorov, axiologických systémov spoločenstva, v ktorom žije, málokedy im nastavuje zrkadlo. Často žije akoby mimo kultúrnych symptómov, symbolov, konvenčí, mimo historických slohov, typov.⁴

Na druhej strane nie sú však nite, spájajúce naivného tvorca s obklopujúcim prostredím, vždy spretrhané. Empiricky ich možno niekedy rozpoznať a vyhmatat pod prekrývajúcou vrstvou sily individuálnej predstavivosti. Naivného tvorca je preto najlepšie pozorovať v jeho vlastnom prostredí, v jeho každodennom všednom svete. Tak sa dá dospieť k poznaniu, do akej miery žije v myšlienkovej a emocionálnej zhode či nezhode s rodinným a sociálnym prostredím, aké etické hodnoty uznáva, na aké estetické kritériá kladie dôraz. A to nie je vlastne nič iné, ako odkrytie kultúrneho kontextu, na báze ktorého je potom možné analyzovať i snahy o kreativitu, tvorivé úsilie.

JÁN HADNAGY

pochádza z rodiny poľnohospodárskeho robotníka. Narodil sa r. 1914 v Mojmírovciach, štyri mesiace po otcovom odchode do 1. svetovej vojny. Jeho otec ho po celý život považoval za nevlastného a tak sa k nemu i správal. To hlboko poznačilo jeho detstvo a mladosť: Ja

J. Hadnagy: Autoportrét. Ten som robil podľa svojho obrazu v zrkadle.

J. Hadnagy: *V. Mečiar - prvý premiér Slovenska. Mečiar je sympatický a múdry človek. Ja si ho velice vážim. Ešte som na Slovensku nevypátral takého človeka ako on. Dobrý, schopný, múdry, ani nezakašle, keď hovorí. Je zakladateľ domova, ktorý teraz Slováci majú. Lebo každý národ má právo na svoj domov, aj Slováci. Zatiaľ sme boli vždy len prívrženci.*

som nebol inšie len pankhart pred otcom. Čo zlé sa stalo v dome, za všetko som bol vinný. Doma som mal trestnicu. Nemohol som sa z domu pohnúť. Keď matka ochorela, naučil som sa všetku robotu v dome, pral som a varil pre desať ľudí. V Nitre som bol prvýkrát ako devätnásťročný. Bol som tam na púti u Matky Božej. Vždy som nosil len obnosené šaty. Prvý oblek mi kúpil starý otec, keď som mal osemnásť rokov. Keď som si šaty obliekol, otec zúril, pohádal sa so starým otcom, že mi ich kúpil. Bol som už v takom zmýšľaní, že sa zmárnim zo sveta. Ale verím v Boha, tak som sa z tých myšlienok dostal.

J. H. ukončil päť tried ľudových - otec na to nereskiroval, aby ma dal vyučiť. Okrem toho mal fažkosti so zrakom. Keď mal sedem mesiacov, matka ho vzala so sebou na pole. Aby sa nedíval do slnka, prikryla mu tvár dáždnikom. Dáždnik vietor odvial a J. H. takmer prišiel o zrak. Ako devätnásťročný začal slúžiť v kaštieli nitrianskeho arcibiskupstva u rehoľných bratov v Močenku. Pracoval ako gazda, pekár a kuchár. Po roku 1945 varil na stavbách, potom v závodnej kuchyni podniku Duslo Šaľa: Život človeka naučí. Ako kuchár som nikdy nezhorel, nikdy som nemal žiadne ľažkosti. Ešte aj kontrolór ma chválil ako sakramentsky dobre varím. Pri návštive dnes už osemdesiatročného J. H. som sa presvedčila, že jeho

autohodnotenie ako kuchára nie je prehnané. Čakalo ma pohostenie, ktorým zvykne uctievať príchod vzácných hostí - krásne pripravená studená misa a čerstvo upečená orechová torta: *Byť pohostinným, k tomu ma viedla maika. Hovorila, keď nič iné, aspoň chlebom ponúkni, ucti každého, kto k tebe príde.*

J. H. sa oženil v roku 1945. Mal podľa vlastných slov dobrú manželku, s ktorou žil usporiadaným, hoci skromným životom. Spolu mali tri deti. V 50. a 60. rokoch si obaja privyrábali pečením a zdobením tort na sviatky a svadby. Postavičky na dekorovanie tort (nevesta s košikom ruží, kostol s farárom, manželský páru, svadobný sprievod, cigáň s basou) formovali z oblátok a cukrovej peny. Boli to vlastne prvé Hadnagyove figurálne kreácie. Pripúšta, že skúsenosti s nimi využil i pri svojich neskôrších práciach s drevením.

Z pocitu prázdnoty po odchode najbližšej osoby - manželka mu zomrela v roku 1978 - začal s prvými rezbárskymi pokusmi. Bezprostredným impulzom bolo zhliadnutie televízneho záznamu o ľudovom rezbárovi. Tvorba sošiek sa postupne pre neho stala objavnou činnosťou, novým záujmom, opäťovne oživujúcim aktívny vzťah k životu. Malý dvojpriesotorový dom s verandou v spoločnom dvore, kde sa prestahoval po smrti manželky, začal zapĺňať svojimi výtvarmi a postupne ho premenil na vlastnú galériu. Na podlahe, policiach, stenách, skrini, kredenci stojia vedľa seba v nehybnej zhode motocyklista, pápež, Mečiar, Slovenka, kráľovná Alžbeta maďarská, Švejk, Štefánik, svätý Mikuláš, drotár, kominár, Madona. Miesto autora, vytesaného z dreva, je vedľa kuchynského stola. Jeho ohnutá ruka slúži ako držadlo na prevesenie uteráka. Všetky tieto anonymné či konkrétné postavy J. H. obdaroval vlastným komentárom, cez ktorý sa snažil vysvetliť svoj vzťah k postavám, dejom, ktorí sa k nim viazal.

J. H., hoci pochádza z vidieckeho prostredia a celý svoj život býval na dedine, nemal príležitosť nadviazať na formy a zásady ľudovej výtvarnosti. Močenok, kde žije, sa napokon ani v minulosti nevyznačoval rezbárskou tradíciou. Spojením s vidieckym prostredím je miestami u J. H. výber postáv, späť s dedinskou tematikou, ani tie však nie sú v repertoári jeho figurálnych plastík silne zastúpené.

Prvé rezbárske pokusy znamenali pre neho zápas s materiálom. J. H. spomína, že mal problém s vystihnutím tváre podľa toho, ako mu to diktovala predstavivosť: *Nevedel som vystihnúť oči, poňatia som nemal, ako vyrezat' nos, aby neboli čapaty.* Nevedel vypracovať figúru z jedného kusa dreva - takže ruky, klobúk vyhotobil zvlášť a dodatočne ich ku korpusu priklinoval, až potom mu vyrezaná figúra *pripadala ako človek.* Deformácie, odchýlky od realistického podania mu vyšli nezámerne. Jeho prvá plastika dostala dodatočný názov Švejk.

Neskôr ho upútala téma športovcov - vyrezal bicyklistu, motocyklistu, krasokorčuliara, vzpierača, kulturista a rozostavil ich do predzáhradky vo vlastnom dome: *Boli tam osem rokov na daždi, zničili sa, tak som ich potom dal preč.* Postupne zapĺňal aj vnútro domu vlastnými výtvarmi a malý interiér časom premenil na privátnu galériu.

Postupoval v zdokonalovaní rezbárskej techniky, vymýšľal kombinácie dreva s umelou hmotou, drevenými pilinami, lepidlom: *Bicyklisti, to boli dlhé roky naši reprezentanti, tak som vyrezal bicyklistu i s bicyklom. Aj kolesá na bicykel som vystrúhal z dreva, do ráfu navŕtal diery, z pilín a lepidla urobil umelú hmotu pre plášť.*

Prvé plastiky uskutočňoval bez polychrómie. Neskôr uprednostňoval kolorovanie syntetickými farbami. Farby miešal *na svoj spôsob* a nanášal plošne bez tónovania. Odtiene farieb miešal dopredu ustáleným spôsobom podľa toho, či boli určené pre plet, šaty, alebo iné.

Neskôr sa snažil vykresať figúru z jedného kusa dreva. Postupoval vždy od hlavy, ktorú považoval za najdôležitejšiu, potom rozvrhol proporcie tela, podľa toho, ako mu to dovolil tvar dreva, napokon prešiel k modelácii a formovaniu plasticity objemu. Prvý autoportrét vyhotobil tak, že sa díval na svoju tvár v zrkadle. Nos i čelo si dopredu zmeral.

Nikdy si nepriprial nákres dopredu: *Ja keď chcem niečo robiť, mám predtuchu čo chcem, už to vidím pred sebou hotové, iba to remeslo, tá práca potom je horšia.*

Používa prostriedky a formy výrazu, ktoré sú vlastné primitívom a ľudovým umelcom. Modeluje v jednoduchých masívnych tvaroch, zvyčajne en face. Ako samouk zápasí s materiálom, hmotou a sochárskymi prostriedkami podľa vlastnej vynaliezavosti, schopnosti. Nešikovnosti, deformácie v stvárnení sú najčastejšie nezámerné, poukazujúce na bezradosť ruky, ale i úmysel realizovaný dostupnými prostriedkami. Pod jeho dlátom tak vznikajú postavy, ktoré chčú byť prirodzené, ale v skutočnosti sa od prírody vzdalačujú. Vidno to na disproporciách medzi časťami tela, najmä na predisponovaní hornej časti tela s hlavou, ktorá sa tak stáva vizuálne dôraznejšou na úkor dolnej časti.

Po športovcoch nasledovali námety krojovaných ženských figúr, potom postavy kuchára, harmonikára, mlatca, chuligána, súsošie vlastnej rodiny: *Rodinu som urobil tak, aby boli všechny ľudia, aby nebolo prázdro. Toto je matka s malými, to je nevesta Anička, otec - syn Janko, deti podľa veku. Všetci sedia okolo stola. Na stole majú hrnčeky s mliekom, aby neboli hladní.*

Z politikov ho upútali M. R. Štefánik a V. Mečiar, ktorého bustu vyrezal pri príležitosti prvého výročia vzniku slovenského štátu. Kompozícia pozostáva z hlavy vyrastajúcej z modrého trojvršia - symbolu slovenského štátneho znaku a je vysvetlená názvom 1. PR. ŠTÁTU SLOVENSKO a nápisom UŽ SLOVENSKO STALO, PUTÁ SI STRHALO. Druhú bustu vyrezal pri príležitosti volieb v r. 1994.

Veľký počet plastík venoval J. H. religióznym námetom, ku ktorým patria napr. betlehemy, sochy P. Márie, pápeža, bičovanie a ukrižovanie Krista, súsošie Kalvárie, Nanebovstúpenie, Zmŕtvychvstanie, sv. Urban, sv. Alžbeta, sv. Mikuláš. Ikonograficky pri ich kreovaní vychádzal z podôb kostolných sôch a svätých obrázkov, niektoré detaily a odevné prvky dotvoril podľa vlastných predstáv.

Hlboko je presvedčený o Kristovej láske, cez jeho obef stelesnenú v dráme Ukrižovania a Vzkriesenia, ktoré cirkev po stáročia každoročne oživuje a pripomína. Verí v Božiu prozreteľnosť a je presvedčený, že jeho osud sa odvíjal podľa sna, ktorý sa mu raz v mladosti prisnil. Vo sне videl tri lokomotívy idúce bez dymu: *Podľa snára to znamenalo, že moja hviezda má d'aleko od šťastia, ale raz k nemu príde. Tak sa mi to i splnilo a teraz sa stalo, že môžem žiť v starobe spokojne a vo veľkom šťastí. Deti sa o mňa starajú a ľudia si cenia moje dielo.*

Nijaký námet, nijakú zo svojich prác neuprednostňuje, páčia sa mu bez rozdielu všetky, sväté aj nesväte: *Ked' nejakú sošku začнем a ešte nie je hotová, večer pred spaním si sediem na gauč a neviem sa na ňu vynadívať, aj ju bozkám.* Jeho vzťah k tvorbe je opravdivý a prirodzený. Neuvažuje pri nej o kríze civilizácie, absurdítach života, pseudotrhu. Žije v inej kultúrnej sfére, má oprávnenie o tom nevedieť. Tvorba je pre neho útočiskom, vážnou úlohou prinášajúcou satisfakciu. Vďaka nej sa stal niekým. I preto sa púšťa opäť do nových a nových sôch, ktoré po ňom ostanú, i keď už on na svete nebude.

J. H. vystavoval na prehliadke amatérskej tvorby v Dubnici, medzi ľudovými rezbármami vo Východnej. Jeho plastiky vlastní Slovenské národné múzeum a Slovenská národná galéria v Bratislave.

FRANTIŠEK VAŠEK

Narodil sa v r. 1935 v Moysesove, kde podnes býva. Dvadsaťdva rokov pracoval ako dlaždiar, kamenár. Staval cesty a mosty. Žil ako každý iný, ale zvýšená predstavivosť a citlivosť ho viedli k rozvinutiu výtvarných záujmov zviazaných s opracovaním dreva a tvorovaním cementovej hmoty. Neskoršie tieto záujmy prerástli z konička do chápania rezby ako životného zmyslu, prinášajúceho radosť a vitálnu silu.

J. Hadnagy: *To je motorkár. Dá sa zložiť z motorky. Motorka je pojazdná. Kolesá sa otáčajú, sú z dreva a majú pneumatiky zo skutočnej gumeny.*

F. V. začal s rezbárčinou v roku 1968, keď mal jeho syn štyri roky. Vtedy mu k narodeninám podaroval vlastnoručne vyrobenú hračku, znázorňujúcu Buratína. Prekvapilo ho, ako sa mu na prvý pokus a hravo podarilo Buratína a ďalšie hračky-figúrky vystrúhať z dreva. Má ich podnes odložené ako pamiatku na svoje rezbárske začiatky. Odvtedy ho náklonnosť k vyhotovovaniu figurálnych plastík neopustila. Do dnešného dňa urobil a zrekonštruoval stovky sošiek a sôch.

F.V. sa so svojimi plastikami nerád lúči. Ak daruje a predá, tak kópiu. Originál ostáva doma. V dome Vašekových sú takmer všetky miestnosti, dvor i záhrada využité azda viac ako galéria a depozitár, než obytný priestor. Napokon dom obývajú už len manželia sami. Ich odrastené deti si založili vlastné rodiny a majú vlastné domy. Takže F. V. má v dôchodkovom veku slobodný priestor na realizáciu svojej životnej vášne - tvorby sošiek. Najväčšiu podporovateľku a podnecovateľku vo svojich výtvarných snaženiach má vo vlastnej manželke: *Ona ma v tom povzbudzovala. To je jej zásluha, že ma nenaháňala okolo domu robiť, hybaj hento, hybaj toto.*

Epizódnym a menej podstatným prejavom Vašekovej kreativity sú práce nad obrazom. Polychrómované obrazy v plochom reliéfe, pripadajúce na veľkých plochách štvorcových stĺpov verandy, spodobujú selankovité motívy zamilovaných krojovaných dvojíc, alebo čerpadlú z rozprávkových námetov - vodník pri chytaní dušičiek, motívy z rozprávky Soł nad złoto, Červená Karkulka. Na tieto témy vyhotobil i obrazy - olejomaľby dekorujúce dolnú časť verandy. Sám ich pokladá za gýče. Maľoval ich pre svoje deti, keď boli malé: *Kázali, aby som im urobil rozprávky. Tak som si povymýšľal také krajinky - chalúpka pod horami, lesná krajinka. Decká sa na to radi dívali a o tom rozprávali.* Predlohy k námetom, vizuálne podnecujúcim detskú imagináciu, čerpal z útržkov znalostí ilustrácií detských knižiek, z

figurálnych námetov na textilných nástenných-kuchárkach, ktoré dokresľoval, korigoval a kombinoval s vlastnými predstavami.

Obrazy však nie sú doménou tvorby F. Vašeka. Tou je predovšetkým rezba, ktorú pochopil rýchlo, rýchlo napredoval v získavaní vlastných skúseností. Na neskorších prácach vidno v porovnaní so začiatocíckymi pokusmi viditeľný pokrok. Po figúrkach pre potešenie detí ho zaujala sakrálna tematika. Prvým impulzom bola svokrina prosba opraviť poškodenú sošku Šaštínskej Piety. Podoba tejto klasicky ľudovej sakrálnej práce ho podnietila preveriť si vlastné reprodukčné schopnosti. Podla Šaštínskej Piety vyrezal viacero kópií. Postupne sa v širokom okolí stal známym ako reštaurátor - on sám toto označenie nikdy nepoužíva, vždy hovorí o *opravovaní, oprave* figurálnych plastík s náboženskou tematikou. Pre individuálnych zákazníkov, najmä pre okolité kostoly opravuje poškodené a zničené sochy. Vždy sa snaží o vernú rekonštrukciu, hoci má do činenia s materiálovou a štýlovou rozličnými figúrami. Reštauruje drevené, ale i sadrové sošky. Ako veriaci človek, uznávajúci cirkevnú autoritu, pracuje na zákazkách podobného druhu so zápalom. Zadostučinením je mu pochvala knaza a obdiv veriacich: *Opravu a zafarbenie sošiek, to robím zadarmo. Je to pamiatka. Ked' to spravím, zas je to ako nové, zas je to niečo pekné a dobré.*

Sakrálné sošky, ktoré F. V. reštauroval, zásadným spôsobom ovplyvnili i charakter jeho samostatných rezbárskych prác. Sprostredkovali mu estetický a religijný zážitok, prostredníctvom nich vnikol do technickej povahy rezbárstva, osvojil si ikonografické vzory spodobovania svätých postáv. Jeho méton bolo priblížiť sa čo najvernejšie vzoru, ktorý poznal. To mu ale nebránilo, aby niektoré prvky *dofantaziroval podľa svojho*. Takto napr. vznikla i vyše metrová socha sv. Štefana. Predloha k soche sa v tomto prípade vzácne zhodovala i so stereotypom detskej predstavy o sv. Štefanovi, ktorý mal byť, podľa toho, ako spomíнал dedo F. Vašeka, *vysoký a chudý, akoby jedol kobylinky*. Podľa predlohy predtým reštaurovanej sochy vznikla i socha starohorskej Madony, ktorú daroval kostolu v Moyzesove. Kostolu venoval i sériu štrnástich obrazov Krížovej cesty, ktoré vyhotobil podľa malých grafík z modlitebnej knižky z roku 1870.

Zo značného množstva ďalších realizovaných sakrálnych námetov uvediem aspoň niektoré: drevené interiérové polychrómované betlehemy, betlehem zostavený z vyše metrových postáv vyrezaných z betónových kvádrov, ktorý majú Vašekovci každé Vianoce vystavený vo dvore, reliéfne obrazy Kalvárie, sošky Svätej rodiny, Pražského Jezuliatka, svätého Huberta, svätého Jozefa, anjelov, sošky rôznych typov Madon.

F. V. je najviac hrđý a najviac si dal záležať na prácach pre miestny kostol. Jeho jedena-polmetrové sochy dvanástich apoštolov sú umiestnené v nikách hlavného oltára. V rovnakej výške vyrezal i polychrómovanú sochu Piety pre bočný oltár. V krátkom čase necelých

Dvor-galéria pri dome F. Vašeka v Moyzesove. V pozadí šít s anjelom, pod ktorým býval každé Vianoce inštalovaný betlehem. V r. 1995 F. V. betlehem daroval miestnemu kostolu. *Tešil som sa, ako ľudia chodia k vystavenému betlehemu, ako ho obdivujú.*

štyroch týždňov vyhotobil pri príležitosti vysviacky kostola sochu Panny Márie Lourdskej. Súčasťou kostolného inventára sa stala i jeho socha Jána Krstiteľa, svätej Terézy, Zmŕtvychvstania. Jeho najraretnejším sakrálnym výtvarom je ale socha Krista v nadživotnej veľkosti troch metrov, vyhotovená z troch betónových kvádrov, ktorá sa stavala za pomoci žeriava. Dokončená bola v roku 1992. F. V. ju navrhol a uskutočnil podľa 30 metrovej sochy Krista čnejúcej nad Rio de Janeirom - z toho i úmerný rozmer výšky - tri metre. Socha je umiestnená so zámerom efektu vizuálnej dominanty, čelom k východu, chrbtom k západu, nad mierne sa zvažujúcou pahorkatinou. Všetky sochy robil F. V. pre kostol v Moyzesove zadarmo.

F. V. je tiež autorom prícestnej sochy svätého Donáta vo Vinodole. Vysekal ju z betónového kvádra potom, ako bola v roku 1992 ukradnutá z pôvodného miesta.

Religiozne obsahy sa v sochách F. V. spájajú so snahou o realistické vyjadrenie, o zodpovedné znázornenie sakrálnej postavy. Jeho preferovanie realistických foriem napokon prirodzene súvisí s charakterom predlôh sakrálnych plastík. Vo Vaškových sochárskych výtvoroch sa príznačným spôsobom miešajú útržky ľudových predstáv o kráse s črtami slohových ikonografických konvenčí a s prvками religijného gýča.

Ďalším námetovým okruhom F. V. sú sošky na motívy dedinského života. Poličky v sekretári má celkom zaplnené soškami krojovaných párov zo štyridsiatich krojových regiónov Slovenska. Zbierku stále dopĺňa o ďalšie dvojice. Záujem o ňu prejavilo i Slovenské národné múzeum v Bratislave, ale F. V. ju odmietol predať. Prirástla mu k srdcu a nechcel sa jej vziať.

Osobitú skupinu Vaškových prác tvorí cyklus venovaný tradičným prácам, zamestnaniam a remeslám. Radia sa k nemu napr. plastiky kováča, kolára, debnára, brusiča, oknára, kolára, rozsievača, priadky, gajdoša, babky idúcej na trh, súsošia spodobujúce rezanie sečky, mletie hrozna.

F. V. vysekáva z betónových kvádrov i záhradné plastiky, znázorňujúce napr. poľovníka, pastiera, záhradnú panu s košíkom, včelárku, Čenkovej deti, plastiky zvierat - bociana, kuriatok. Ako sám hovorí: *Každá soška je mi milá, či je svätá, či ľudová. Vždy je mi tá najbližšia, ktorú som práve spravil. Ale nemôžem zabudnúť ani na tú najprvšiu, primitívnu, s ktorou som začína. Z každej jednej sa teším.*

Čo sa týka techniky a materiálu, F. V. tvrdí: *Není nič ľahké technicky urobiť. Človek musí mať chut', pokoj a lásku k tomu. Ono sa vám to potom vydá samo. Je pravda, keď človek začína, nejde to hned' tak. Ale postupne som sa zlepšoval. Nikto ma neučil, prišiel som na to sám od seba. Ja som nikdy nezahodil ani kúsok dreva.*

Na opracovanie dreva používa F. V. súpravu dlát, ktoré bežne dostáť. Okrúhle dlátka si dal prinesť z Nemecka. Spomedzi rôznych druhov drev najradšej opracúva lipové drevo. Drevo buď len namorí a nefarbí, väčšinu plastík však polychrómuje. Používa buď olejové farby, ktoré dodávajú plastikám lesk, alebo matné emailové farby dovezené z Nemecka,

F. Vašek: Pastier s trúbou. Jedna z betlehemských sošiek vytesaná s cementového kvádra.

ktorými docieľuje nielen matnosť povrchu, ale zároveň aj osobitý, svetlejší, pastelovejší kolorit, pripomínajúci povrchovú úpravu porcelánových sošiek.

Na techniku výroby sošiek z betónových kvádrov prišiel, podľa vlastných slov, sám. Pomohla mu predchádzajúca skúsenosť - zamestnanie cestára a mostára. Na výrobu betónového kvádra používa pomer 1m³ cementu plus 4 q piesku. Kváder opracováva tým istým *majzлом*, s akým sekajú do kamenea sochári. Plastiky z cementu koloruje syntetickými farbami, ktoré odolávajú počasiu. Pracuje s cestárskymi farbami, alebo s farbami na omietky, z ktorých najčastejšie používa Eternex. Veľký podiel v prácach F. V. má remeslo, chut zvládnutí technické prekážky, vyhral zápas s materiálom, hmotou. Jeho rezbám však chýba výraznejšie individuálne vyhotovenie.

V roku 1986 sa už F. V. venoval rezbárčine naplno. Bol evidovaný ako výrobca Krajskou komisiou pri národnom výbere a platil daň: *Oni nám určili ceny. Mohli sme si otvoriť aj obchod, chodiť na jarmoky. Ale my na obchod nie sme, ani na jarmoky sme nechodovali, kto by tam stál. Máme to hlavne pre seba a svoje deti.* F. V. pri zdôvodňovaní motivácie ku kreativite zdôrazňuje: *Najradšej robím pre seba, to čo chcem. Boli takí, čo chceli, aby som urobil pre obchod päťdesiat kusov. Ale to by som sa zbláznil. Ja si najradšej robím pre seba, čo ma baví, alebo keď si niekto vyberie - chcem to a to, alebo donesie sošku opraviť, tak to spravím, ale že by som sa hnial za peniazmi, to nie. Robenie sošiek, to je pre mňa zábava. Ráno vstanem pred šiestou a robím až do večera, keď práca súria.*

F. V. netúži po publicite. Vystavoval sice v Nitre, Nových Zámkoch, Piešťanoch. Do Nitry ho každoročne pozývajú pri príležitosti Divadelnej Nitry, vtedy sa koná tzv. Pálenek - od námestia až po hrad sa tahajú jarmočné šiatre a výstavné stánky. *Ale nebudem tam stáť ako žobrák,* komentuje F. V. Vystavovať sochy sa mu tiež zdá zbytočné. Stažuje sa na zlé skúsenosti s vystavovateľmi: *Sošky vzali, vystavili a nič nedali.* F. V. sa odmietol zúčastniť aj na rezbárskej prehliadke, ktorá sa viackrát opakovala pri príležitosti folklórnych festivalov vo Východnej. Najviac ho odradila plánovaná účasť rezbárov v sprievode: *Kto by, prosím vás, chodil v sprievode so sochami?*

INÉZ TURKOVIČOVÁ

sa narodila v roku 1910 v Závode. Tu jej rodičia pôsobili ako dedinskí učitelia. Maturovala v roku 1928 v Žiline. Získanie gymnaziálneho vzdelania u ženy bolo v tých rokoch mimoriadnym úspechom. Niekoľko rokov učila na školách v Porúbke, Bánovej, Žiline, Stupave. Po vydaji ostala doma. Určitý čas pracovala v Štatistickom úrade. Po smrti manžela si privyrábala ako opatrovateľka. Manžel pracoval ako colný úradník. *Bol to veselý, zhvorčivý, spoločenský človek.* Počas 2. svetovej vojny sa zapojil do protifašistického odboja. Pôsobil v skupine kapitána Staneka. Poznal V. Clementisa. Rodina žila bežným, možno povedať i spolo-

F. Vašek: Čenkovej deti. Záhradná soška vytesaná z cementového kvádra.

I. Turkovičová: Otec. *Toto som môjho manžela namaľovala z fantázie a trochu pre smiech, ako mi gratuloval k meninám a pritom sa mu rozsypali dary. Na hlate má baretku. Vždy na hlate niečo nosil, lebo mal plešinku a bál sa, aby neprechladol. Okolo krku som mu namaľovala štrinflu. tú občas nosil, keď ho bolelo hrdlo.*

formou. Obe sú pre tvorca spôsobom vyrovnania sa, komunikácie s vonkajším prostredím. Tak je to i v prípade I. T.: *Literatúru som pestovala už na gymnáziu. Písala som články pre časopis Živena, ale urobila som lapsus, písala som o jednej staršej slečne, v ktorej sa jedna z redaktoriek poznala. A tak mi potom prestali uverejňovať články.* S písaním ale I. T. neprestala. Príhody, okolnosti, situácie, dojmy si sama pre seba zaznamenávala do denníka, ktorý má teraz okolo osemsto strán. Bol by iste výborným vysvetľujúcim prameňom k maľbám I. T.. Dcéra I. T. ich však považuje za prísne intimné a nechce ich vystavovať publicite.

I. T. začala opäť maľovať po prekonaní mozgovej príhody ako šesťdesiatročná. Jej návrat k maľbe bol prirodzený, podobný ako u mnohých amatérov, autodidaktov, ktorí začali objavovať možnosti novej sebarealizácie, alebo sa opäťovne vrátili k záľube tlejúcej pod povrchom každodenného života až v staršom veku, po odchode do dôchodku, po vyradení zo

čenským životom, až kým sa z existenčných dôvodov nepresťahovala z Bratislavы do Piešťan, do domu po starej matke. Bolo to v 50. rokoch, keď každý žil z obavy pred každým. Okrem toho zvláštna sociálna skladba vtedajšieho obyvateľstva kúpeľného mesta - *Žili tu dedičania, ktorí sa obliekali do krojov, alebo noblesa, najmä lekári a my sme nepatrieli ani k jedným, ani k druhým* - spôsobila, že sa rodina dostala do izolácie. Po smrti otca sa pocit nezaradenosti matky s dvoma dospelými nevydatými dcérmi, žijúcimi v uzavretom rodinnom kruhu, ešte prehlbil.

Malovanie a kreslenie zaujímalo I. T. od malička. Kreslila pod lavicou počas vyučovania, kreslila doma i počas gymnaziálnych štúdií. Chcela ísť študovať na výtvarnú školu do Prahy. *Ale hovorilo sa, že ľudia, čo majú výtvarnú akadémiu, nemajú perspektívnu. Bála som sa, že by som nenašla uplatnenie, tak som radšej ostala pôsobiť v školstve.*

Napriek tomu kreslila, keď sa jej k tomu naskytla akákoľvek príležitosť. Spomína, že po nástupe Hitlera načrtaла výraznou čiernom farbou na stene záehodu nájomného domu, kde bývala spolu s rodičmi, tri karikatúry Hitlera. Matka obrazy zatrela, ale celú vojnu trplala, že ich niekto objaví.

Po nástupe do práce a vydaji odložila pre nedostatok času túžbu po výtvarnej expresii bokom. Počas bratislavského pobytu svoje výtvarné sklony kompenzovala častými návštevami výstav.

U insinutných tvorcov sa často potreba vyrovnania sa s vlastným videným, prežitým a precítencím svetom kompenzuje vyjadrením nielen výtvarnou, ale i písomnou

zaužívaného životného rytmu. Maľovanie sa pre ňu stalo potrebou, žriedlom radosti, náhradou stratenej komunikácie s okolím. Maľby temperou, ktoré ukladala do zošita, boli pre ňu prostredkami vyjadrenia cito-vo, existenčne ladených postrehov pri pozorovaní ľudí, javov, kreáciami vizuálneho okolia, ktoré poznala.

Najskôr maľovala takmer potajme, výlučne pre seba. Maľby temperou boli pre ňu vizuálnou expresiou okolia, ktoré poznala - ako pozadie maľovala nedaleko od ich domu postavené paneláky, plot, ktorý videla z okna. Siahala po starých spomienkach, registrovala zážitky a príhody zo svojho úzko uzavretého sveta rodiny, blízkeho okolia. Kreovala figúry a figurálne zoskupenia zachycujúce konkrétné postavy. Boli väčšinou najdôležitejším prvkom jej malieb. Snažila sa mi ich priblížiť slovným komentárom, ale po porážke stratila svoju predchádzajúcu rozprávačskú schopnosť a hra-vestosť narábania s bohatstvom slovnej zásoby. Pri ozrejmovaní obsahovej náplne obrazu jej preto niekedy vypomohla dcéra, ktorá si pamätaла matkina pôvodnú interpretáciu:

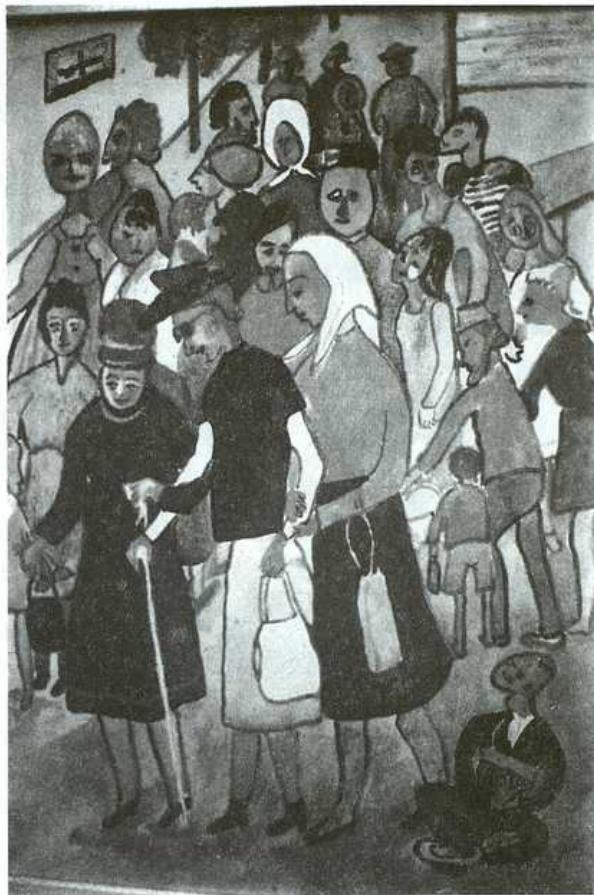
Toto je manžel s dcérou Marcelkou, ako vezú z piešťanského parku orezané tisové drevo. Marcelka z toho dreva vyrábala šperky.

Tu sa dcéra Marcelka trápi s drevom. Chce z neho vyrobiť šperk. Vzadu za ňou na stene sú obrazy ako v domácej galérii.

Ďalšia maľba znázorňuje ruskú emigrantku, čo prišla na Slovensko po revolúcii. Bola vzdelená, z dobrej rodiny, ale veľmi chudobná, ani si nemala čo obliecť. Nosila šaty z papiera. Bývala pri rieke a chovala zvieratá. Ako deti sme ju vždy pozorovali ako chodí na prechádzku. Pes a koza vpred, potom ona a za ňou vsetka hydina. Volali sme ju Straškrabu.

V niektorých obrazoch sa I. T. snažila o portrét, ale priblížiť reálne črtu tváre nedokázala, napokon nemala to ani v úmysle. Svojským druhom autoportrétu je obraz, ktorý nazvala Matka: *Pol tváre má tmavej, to znamená, že je smutná a pol tváre svetlej, teda je i veselá. To preto, že musí dvíhať náladu celej rodiny, až má z toho dvihania pruh. V pozadí tváre matky sú spodobení ostatní členovia rodiny - manžel, ktorý vyzerá ako chlapec, Marcelka ako sa učí a Kristínska ako padá z kopca.*

Za portrét možno považovať i obraz pani Vozárovej: *Bola to milionárka, ktorej rodina mala pred vojnou v Bratislave veľký obchod. Ale za komunizmu schudobnela, prešťahovala sa do Piešťan, kde žila osamelo v malom domku. Dcéra, ktorá bývala v Bratislave, sa o ňu veľmi nestarala. Pani Vozárová nebola až taká stará, ked' som ju opatrolovala, bola ale chorá, mala niečo s kostami. Bola čiernovlasá a vždy nosila čelenku. Tak som ju znázornila i na obraze.*

I. Turkovičová: Slepá pani. *Táto pani s paličkou je slepá. V tej šatke vedľa, to som ja, jej opatrotvateľka. Boli sme spolu na výstave psov. Ona sa voľakedy v Paríži vyučila za krajčírku. Za komunizmu ale nemohla mať svoj salón, tak miesto toho šila podprsenky na mieru.*

I. Turkovičová: Odháňač mrakov. To je figúra "Odháňača mrakov", čo sa strojí odísť na koni. Je to taký slovenský Don Quijote. Prasa na obraze, to je bohatstvo, majetok. Je to taká zmes všetkého možného.

rebnú kompozíciu.

Veľký význam pre I. T. má farba. Tvrdí, že sa jej často snívajú sny v utešených nevidaných farbách, až takých, že ich nedokáže vo svojich maľbách zachytiť. Vo farebnej palete uprednostňuje živé, nelomené, teplé tóny.

I. T. prvýkrát vystavovala v roku 1994 na medzinárodnej prehliadke naivného umenia Insita 1994 v Bratislave. Svoje obrazy zatiaľ nikomu nepredala, iba darovala sestre do Viedne a svojim priateľom a známym.

DANA POLÁKOVÁ

Narodila sa v roku 1955 v Limbachu. Podnes tu má, spolu s manželom keramikárom, ateliér v dome svojich rodičov. Ukončila trojročné stredné odborné učilište, odbor aranžérstvo. Dva roky po ukončení pracovala ako aranžérka, potom vo Výstavníctve a v Slovštore, kde robila transparenty. Medzičasom sa vydala. Manželstvo, z ktorého má dve dcéry, sa nevydarilo. Rozviedla sa potom, ako sa manžel dostal do väzenia. Druhýkrát sa vydala za

Medzi maľbami I. T. sa nájdú i také, ktorými sa snažila o symbolické vyjadrenie vnútorného sveta, existenciálneho postoja, životnej múdrosti. V niektorých vyjadriala obavu z vonkajšieho sveta.

Tento obraz sa volá *Rozpoltenosť*. To je taká vážna vec ako život. Na jednej strane obrazu je dvojica pracujúca, niečo vytvárajúca, na druhej strane sú znázornení takí, čo vyvolávajú vojny, atómové výbuchy, rúcajú kostoly. U nich prevláda zlá stránka a potom aj rozum poodchádza, ako v tej Bosne.

I. T. postavy niekedy vymedzuje kontúrami, ktorými dodatočne ohraničuje farebnú plochu. Inokedy ich ponecháva bez lineárneho obrysu a podáva ich len tahmi štetcu, zachycuje v zjednodušujúcom svojskom, mierne strnulom pohybe, i keď so snahou o zachovanie realistických vzťahov mezi telesnými proporciami, či medzi postavami navzájom. Z postáv vyžaruje smútok a zvláštna nostalgie.

I. T. maľuje živelne, bez vopred vyhotoveného nákresu, nemá vypracovaný precízny postup - *ako lastovička, keď lepi hniezdo*, vyjadriala sa jej dcéra. Niekedy je schopná, ak má chut, namaľovať až dva obrazy za deň, vždy ich ale dodatočne prerába, upravuje, transformuje, mení farby. Napr. na obraze cigánskej rodiny, sediacej v parku, premalovala Cigánovi čierne vlasy na červené. Snažila sa tým vylepšiť f-

výtvarníka - keramikára. Pomáhala mu pri výrobe drobných keramických predmetov pre Ústredie ľudovej umenieckej výroby. Pritom si urobila konzervátorský kurz a pracovala ako konzervátorka v múzeu v Pezinku. Keď počet objednávok z ÚLUVU stúpal, opustila zamestnanie a zostala len pri práci pre ÚLUV. Od roku 1990 sa spolu s manželom osamostatnili, našli si svojich odberateľov, predajne. Rozšírili sortiment výroby viac smerom k úžitkovej keramike a voľnej tvorbe. Redukovali výrobu inšpirovanú ľudovou keramikou. Okrem keramiky zhodnotujú šperky, bábiky v archaizujúcom štýle s hlavami, rukami, nohami z keramiky a s pravými vlasmi. Obliekajú ich do šiat v historizujúcom štýle.

D. P. namaľovala prvé plátno ako 31 ročná: *Vždy ma to strašne lákalo a tak som si jedného dňa povedala, že to skúsim. Nerobila som žiadnu skicu, rovno som začala maľovať temperou. Čudovala som sa, ako sa mi to podarilo. Tvár som namalovala podľa svojho obrazu v zrkadle.* Prihlásila sa do Centra pre neprofesionálnych výtvarníkov v Bratislave. V skutočnosti nemala záujem o stáže, ale skôr o možnosť dostať sa k vystavovaniu. Dvakrát sa zúčastnila na výstavách amatérskych výtvarníkov, kde vždy získala druhú cenu. Niekoľko jej obrazov vlastní Slovenské národné múzeum, asi 4-5 obrazov darovala priateľkám, dva obrazy predala svojej známej. V roku 1989 prestala maľovať. V paneláku, kde podnes bývajú, bolo málo miesta, obrazy bolo treba stále prekladať, riedidlo zapáchalo. Záujem o vystavovanie jej obrazov na pripravovanej Insite 1994 ju povzbudil k opäťovnému návratu k malbe.

Inšpiráciou fantasticko-realistickej obrazov, ktoré D. P. maluje, je často hudba, poézia. Inšpiruje sa barokovou hudbou, baladickou poéziou (obraz podľa Erbenovej básne Svatební košile), hudbou, textami folkových spevákov - Dagmar Voňkovej Andrtovej (*Obraz Uhorská popada to je podľa takej zvláštej balady o popovej žene, ktorá odišla od manžela a dieťaťa a žila s dvanásťimi mužmi. Dopadlo to tak, že ju utopili, odsekli jej ruku a jej mŕtve telo pribili na výstrahu o vráta*), Jaroslava Nohavica (obraz Smrť v bielej róbe), Jaroslava Hutku, ktorého balady pôsobia na ňu takým silným dojmom, že podľa každej jednej z nich by vedela namaľovať obraz. (*Obraz Oženil sa Jura je podľa balady o Kataríne, ktorú muž zabil, lebo ju podozrieval z nevery.*)

Obraz Démona malovala D. P. na motívy románu českého autora Ladislava Klímu Utrpenie kniežaťa Sternbocka.

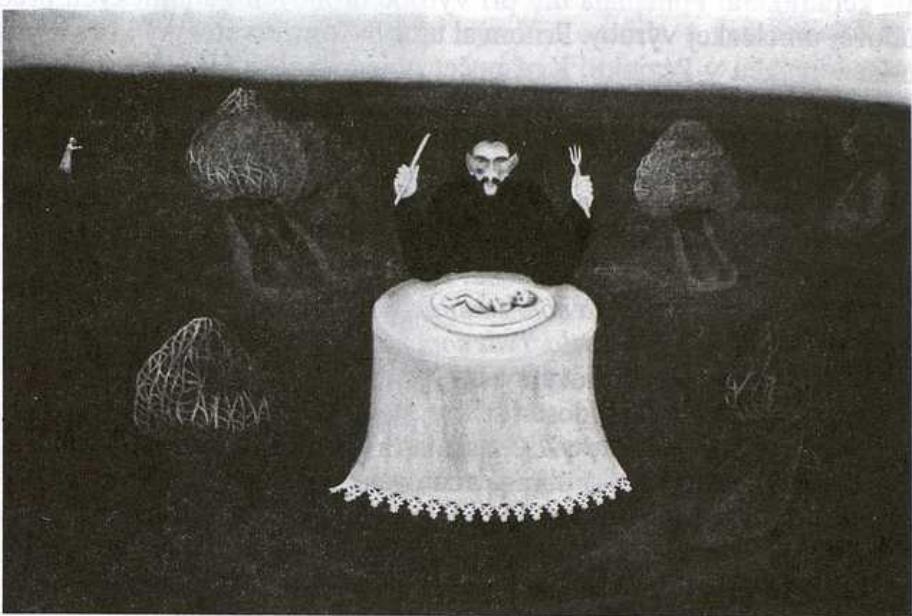
D. P. namaľovala Démonu podľa vlastnej predstavy ako sfingu pololeoparda-položenu s čiernymi hustými krátkymi vlasmi a uhrančivými svietiacimi očami. Krajinu v pozadí zasadila do ohnivočervených farieb, čím chcela navodiť spojenie zobrazovanej postavy s pekelným ohňom. S obrazom, ktorý vyzerá dokončený, stále nie je spokojná a opäťovne ho prerába.

Maľby D. P. napriek naratívnosti, s akou ich opisuje, nie sú len ilustrátorsky verným prekladom textov do obrazového jazyka, ale skôr ich imaginatívnym zobrazením. Vychádzajú z hľadania tajomných, emotívnych zážitkov, snažia sa o spojenie maliarstva s poéziou, s jazykom bájky, legendy.

Fantazijné predstavy o krajinе sa prenášajú i do spodobenia rozprávkovej krajiny, fauny, flóry - vták Fénix s motýlimi krídlami a morčacím krkem, vyšperkovaný jašter, rozprávkový kôň, morská panna, huby-smrže vo veľkosti stromov, stromy, z ktorých kvitnú kvety.

Pritahuje ju svet divadla, komedianov. Obraz Divadelná pút' namalovala podľa rovnomennej akcie, ktorú v roku 1988 usporiadali v bývalom Pionierskom paláci v Bratislave: *Po parku, medzi stromami sa prechádzali a hrali herci v kostýnoch. Pamätám sa na alchymistu s primabalerinou.*

D. P. objavuje inšpiráciu aj v antických motívoch (Persefóna, Hádes). Atribúty postáv a historizujúce detaily - klobúky, závoje, šperky, krajinomaľba ako pozadie v štýle renesančného obrazu, čipky, gobelíny sú echom, stopou vyvolávajúcou spojenie s romantizujúcou vzdialenosťou minulosťou. Pri ich maľbe si často pomáha knižnou ilustráciou, starými príručkami ručných prác alebo skutočnými predmetmi - reálny stôl, stolička, čipka, šperk. Obdi-

D. Poláková: Svätý Vavrinec. *Obraz som maľovala podľa krásnej pesničky Jaroslava Hutku. Pesnička myslím vychádza z biblického príbehu a volakedy ju spievali ženci v kostole. Je o pohanovi, ktorý poziera deti. Výjav som doplnila maľbou jedovatých zelených húb - smrží.*

D. Poláková: Démona. *Obraz podľa motívov románu J. Klímu "Utrpenie kniežaťa Sternbocka". Sternbock nevie Démone odolať, hoci ju považuje za diabla, preveteného do ženského tela, ktorý ho núti vykonávať skutky proti vlastnej vôle. Snaží sa jej zbaviť. Zavrie ju do veže. Démona sa pred ním opäťovne zjavuje a mizne. Z Ameriky si dovezie leoparda, a tak sa s ním zžije, až to hraničí s abnormálnosťou. V knihe sa dokopy splietajú skutočné s neskutočným, láska s nenávisťou, opisujú sa vízie, halucinácie. Podľa Klímovej knižky by sa dala namaľovať kopa obrazov.*

vuje gotické a renesančné maliarstvo, najmä pre jeho úžasnú schopnosť realistického zachytenia detailov predmetov - zamatovej drapérie, záhybu kožušiny, čipky.

Nositeľom obrazu je však najčastejšie figúra. Tváre zachytené na portrétoch sú delikátne, tajomne vážne, niekedy akoby zahtené predtuchou niečoho zlého, alebo tkivo sladké, bez emócií, čo vyvoláva dojem nadčasovosti, večného trvania. Umiestnené frontálne, s výrazným vyznačením črt tváre a starostlivo vypracovanými očami pripomínajú maľbu ikon.

Pozadie obrazu je vyplnené dekoratívne fantastickou krajinou, mŕtvou prírodou, spleťou stromov, kvetov (kálie po bokoch obrazu rámujú centrálny motív: *Pri maľovaní pozadia mi veľmi pomohli knihy. Napríklad na jednom obraze som namaľovala krajinu podľa ilustrácie renesančného obrazu. Alebo zobraza som knihu Plickových fotografií. Väčšinou som ale maľovala pozadie obrazu podľa vlastnej fantázie. Chcem sa ale naučiť maľovať krajinu ako vyzerá v diaľke, mala byť vyjadrená v intenzite farieb.*

D. P. pracuje s bohatou farebnou paletonou. Rozvrstvením a vyžarovaním tónov dodáva niekedy tajomnú hĺbku, posilňovanú a vyvolávanú i priestorovou a tvarovou kompozíciou.

Polákovej obrazom dominuje statickosť, pravidelný rytmus usporiadania motívov, jasne čitateľná kompozícia, začínajúca vždy od stredu. Maľbu začína kresebnou skicou. Skicuje tužkou od centra obrazu podľa vopred hotovej predstavy, skicu priebežne mení, opravuje. Od lineárnych obrysov postupne prechádza k plošne dekoratívнемu rozvrhnutiu, až k plastickej modelácii objemu. Detaily k centrálному námetu dodáva nakoniec.

Je tvorba Polákovej naivná? Je to nesporne autorka s istým pozadím výtvarného vzdelenia, intelektuálneho zázemia, kultúrne zorientovaná, vo svojich maľbách evidentne vedome narába s ikonografickými elementami starších, niekedy i novších slohových vrstiev. Na druhej strane sa jej darí transformovať tieto elementy do nových prekvapivých súvislostí, priestorov. Maľuje to, čo považuje za prítažlivé, pekné, tajomné, existenciálne zaujímavé. Úprimne konštatuje, že nechce malovať kommerčne, lebo: *Už by to nebolo dobré, už by to skázlo do obchodu*, a myslí tým i do rutiny.

*

Zatial čo v prípade ľudového umenia bol výtvor jednotlivca veľmi tesne zviazaný s mikrosvetom spoločenstva, bol variantom tvorby adaptovanej v danom prostredí, v prípa-

D. Poláková: Kúzelník Arnoštek. Za kúzelníkom je strom - huba v hnedo-zelených jesenných farbách. Vyzerá ako smrž. Také huby sme chodievali zbierať. Zo stromu-huby vyciacia nektár fantastický vták. Trochu sa podobá na kolibríka. Okolo sú zajace. Všetko to mohol vyčarovať Arnoštek.

doch, ktoré sme uviedli (okrem F. V.), je prepojenosť s obklopujúcim prostredím voľnejšia. Dá sa dokonca povedať, že niektorí z nich pocitujú voči vonkajšiemu prostrediu osamotenosť, izolovanosť a ich výtvarná výpoved je predovšetkým zviazaná s osobnosťným svetom, s projekciou vnútorného života, je odrazom individuálnych dispozícií. Chuf vyjadriť vlastné pocity je východiskom výpovede nekorigovanej obavami z okolia, z toho, čo povedia na tvorbu susedia, diváci, ako sa vyjadri kritika.⁵

Napriek tomu tvorba týchto autorov reflekтуje kultúrne prostredie, z ktorého pochádzajú, je teda istým spôsobom sociologicky príznačná už i preto, že každého tvorca charakterizuje iný stupeň kultúrnej zorientovanosti, iná vzdelanostná úroveň, inak naplnená zásobnica vedomostí, iný vzťah k tradícii. Inak sa k tvorbe stavajú tvorcovia vyrastajúci z podhubia rolnickej kultúry, inak tvorcovia urbánni, u ktorých je možno pozorovať slabšiu väzbu s obklopujúcim prostredím.⁶ Z etnologického hľadiska je preto dôležité poznáť kultúrny kontext, do ktorého sú tvorcovia zasadení, ich tvorba je potom ľahšie čitateľná.

Portréty tvorcov, tak ako som ich nacrtla, sú iste fragmentárne. Snahou bolo zachytiť tie závažné okolnosti, udalosti v životopise, ktoré sa javili pre vznik kreativity prvorade rozhodujúce.

Svet každého z protagonistov, ktorých portréty a kreatívne snahy sme predstavili, je iný, podmienený iným druhom predstavivosti, iným mechanizmom percepcie, psychickými dispozíciami, emocionálnymi, citovými zážitkami. Vyviera z rozdielnych svetonáhľadov, hodnotení okolia. Každý z protagonistov vyzdvihuje určité, jemu vlastné obsahy, výrazové prostriedky, volí inú individuálnu ikonosféru. Diferencovaná je tiež motivácia ku kreativite. U niektorých je to úsilie zaplniť prázdnotu po smrti najbližších, odchode do dôchodku - tvorba je terapeutickým prostriedkom, u iných alternatívnu formou života, kompenzujúcou nové záujmy a ciele, u ďalších vystupuje v prvom pláne snaha zachovať po sebe stopu, pamiatku, iní jednoducho chcú uspokojiť potrebu po aktivite, činnosti, alebo si zrazu spomenú, ako kedysi v minulosti radi maľovali.⁷

Portréty tvorcov, tak ako sme ich predostreli, sú príkladmi toho, ako sa kreativita stáva zmysluplným prejavom ľudského života. Iste sú to jedny z mnohých prípadov, svety v mori iných svetov. Ale pre etnologické poznanie majú význam ako záznamy kultúrnej výpovede, i keď výpovede, ktorá nemôže charakterizovať celok kultúry v celom súbore jej mnohostranných vizuálnych a komunikatívnych aspektov.

D. Poláková: *Dáma v klobúku. Je to podľa mojej fantázie. Vymyslené fantastické prostredie s dáhou v klobúku.*
Všetky foto O. Danglová 1994-1996

- 1 Porovnaj ROBOTYCKI, C.: "Venus" z Bialsko-Bialej. Przykład analizy otoczenia wizualnego. In: Polska sztuka ludowa, XLV, 1991, č. 2, s. 58.
- 2 Tamže, s. 58.
- 3 ONDRAČKA, P.: Kritický typ Herberta Readu. In, Estetika 1988, 3, s. 147.
- 4 JACKOWSKI, A.: Sztuka naivnych. In: Polska sztuka ludowa, XXXVI., 1982, č. 1-4, s. 13-22. V prípade naivných sa často zdôrazňuje ich nezávislosť od kultúrneho kontextu.
- 5 Tamže, s. 22.
- 6 Tamže, s. 19.
- 7 JACKOWSKI, A.: Twórczość późnego wieku. In: Polska sztuka ludowa XLV, 1991, č. 2, s. 39.

CREATIVITY AND CULTURAL CONTEXT

Summary

The study points to forms of creative production, which are assigned to the categories of amateur and especially naive art, which are more a form of individual response than an expression impressively characterizing a whole culture in its visual and communicative aspects. Therefore it is possible to object that such a type of production is marginal to the present cultural situation, so that it is questionable whether ethnologists should be concerned with it at all. It is true that the naive artist is often independent of the sociocultural changes and axiological systems of the society in which he lives, and often emphasizes his independence in the cultural context. However on the other hand, the links between the artist and his environment are not entirely broken. It is possible to identify them empirically under the covering layer of the force of individual fantasy and imaginative power. Therefore it is best to observe the naive artist in his own environment, in his everyday world. Thus it is possible to reach the knowledge of the degree to which he lives in mental and emotional harmony or disharmony with his family and social environment, what ethical values he recognizes, what aesthetic criteria he emphasizes.

The world of each of the artists represented in this study is different. It is conditioned by a different kind of imaginative power, mechanisms of perception, mental dispositions, emotional experiences, springing from different world views and evaluations of the environment. Each of the artists emphasizes particular subjects and means of expression which are special to him. He creates his own iconosphere.

Ján Hadnagy (born 1914) comes from the family of a farm worker. He was a cook by trade. After the death of his wife, as a substitute activity to fill the emptiness, he became a wood carver. He started this after seeing a television film about folk wood carving. His interest grew into a passion. He gradually filled the courtyard and interior of his house with the statues he had made. As a self instructed sculptor, he struggles with the material and sculptural resources according to his own inventiveness and abilities. Thus under his chisel, figures are formed which aim to be natural, but in reality are distant from nature. He exhibited in a national review of amateur art at Dudnica, at the folklore festival in Východná, and at the Insita 94 Exhibition, which was organized by the Slovak National Gallery in Bratislava.

František Vašek (born 1935) is a quarry man and layer of paving by profession. He started wood carving when his son was four years old. Then he carved a wooden Pinocchio as a birthday present for him. From the first attempts at toys, he did not lose his inclination to produce figure sculpture. Later this inclination grew into an understanding of creativity as the meaning

of life. He concerned himself with sacred themes, which he reached by means of orders to repair damaged religious sculptures from neighbouring churches. They stimulated his interest in testing his own abilities to reproduce works. In this way he penetrated into the technical nature of wood carving, and appropriated the iconographic forms of the saints. Vašek's sculptural creations mix fragments of folk ideas of beauty with features of stylistic iconographic conventions and elements of religious kitsch. He exhibited in Nitra, Nové Zámky and Piešťany.

Inéz Turkovičová (born 1910) comes from a teacher's family. She completed her secondary education in 1928. She worked as a village school teacher, and stayed at home after getting married. She was interested in painting and drawing from an early age, but after starting work and getting married her enthusiasm was left aside. She started painting again when she was sixty. Earlier she painted privately entirely for herself. The paintings, which she made in an exercise book, were a visual expression of the environment which she knew. She recorded experiences and events from the narrow closed circle of her family and immediate surroundings. She paints naturally without drawings prepared in advance. She defines figures with contours or offers only brush strokes. She seizes them with an effort to preserve realistic relations. She places great emphasis on colour. She exhibited for the first time at the Insita Exhibition in 1994 in Bratislava.

Dana Poláková (born 1955) completed her education with specialization in window dressing. Her second husband is an artistic potter. She helped him in production of small ceramic objects for the Centre for Folk Art Production. When the number of orders from the Centre grew, she gave up her employment and worked only for it. She first painted on canvas at the age of 31. The inspiration of Poláková's fantastic-realistic pictures is music and poetry, connected with romanticizing the distant past through book illustration, old instruction books and craft work. She paints whatever she considers attractive, pretty, mysterious or existentially interesting. She is an artist with an intellectual background, oriented towards the contemporary cultural environment. She does not want to paint commercially, and thinks that if she did, she would slide into a routine and painting would lose its attraction for her. She exhibited at exhibitions of amateur art and at the review of naive art, Insita 1994 in Bratislava.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 44, 1996, číslo 1
Vychádza štvrtročne

Hlavný redaktor:
Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc.

• Výkonná redaktorka:
PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Lubica Dropová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Jan Krist, PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., PhDr. Magdaléna Paríková, CSc. Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press,
spol. s r. o. P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY
Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 44, 1996, Number 1

Editors: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava,
Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 811 09 Bratislava

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 44, 1996, No 1

Rédacteurs: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 44, 1996, Nr. 1

Redakteure: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, Pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 346- RPP/94

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS